

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2022.17.268828>
 УДК: 94(477)«1861/1891»: 821.161.2](092)

UKRAINIAN INTELLECTUAL TROKHYM ZINKIVSKY AND PRESERVATION OF THE HISTORICAL MEMORY OF TARAS SHEVCHENKO

Serhiy Svitlenko

DSc (History), Professor
 active member of the Shevchenko
 Scientific Society,
 Dnipro branch of the National
 Academy of Sciences,
 Dnipro, Ukraine
 ORSID: [https://
 orcid.org/0000-0003-3313-9036](https://orcid.org/0000-0003-3313-9036)
 ResearcherID: R-5856-2017
 E-mail: svitlenko@gmail.com

Citation: Svitlenko, S. (2022) Ukrainian intellectual Trokhym Zinkivskiy and preservation of historical memory of Taras Shevchenko. *Chornomors'ka mynuyshyna: notes of the Department of the history of Cossacks in the South of Ukraine* / V.A. Smolij, ed. Odesa, vol. 17, s. 71-78.

Submitted: 15. 09. 2022

Annotation

The personality of Trokhym Zinkivskiy (1861–1891) remains little known and insufficiently developed in modern Ukrainian historiography. The purpose of the article is to study the figure of Trokhym Zinkivskiy in the context of the problem of preserving the historical memory of Taras Shevchenko. Research methods are personalistic, historical-genetic and historical-systemic. Sources: published epistolaries of T. Zinkivskiy and his addressees, memories of contemporaries, biographical articles in the Ukrainian press of the beginning of the 20th century etc. The main results consist in elucidating the peculiarities of the formation of T. Zinkivskiy's worldview under the conditions of the oppression of the Southern Ukrainian lands by the Russian imperial regime, in particular in Berdyansk, Feodosia and Odesa, the establishment of his Ukrainian national-democratic views during his studies and military service in Smila, Shpola and Uman, in Kyiv and St. Petersburg. It is noted that an important factor in the development of his Ukrainian consciousness and identity was his family upbringing, which instilled love for his native language and formed Christian, religious values. A prominent role was played by the reading circle, which included Shevchenkov's «Kobzar» along with other literary works of Ukrainian and foreign writers; as well as Ukrainian folk art. V. Kravchenko, L. Smolenskiy, B. Grinchenko, M. Komarov, and a number of representatives of the Ukrainian colony in St. Petersburg were included in the closest circle of persons who significantly influenced the formation of the worldview of the Ukrainian figure. The article traces the main stages of the intellectual and public activity of the Ukrainian figure in the matter of preserving the historical memory of Kobzar. It is noted that already in the middle and second half of the 80s of the 19th century. T. Zinkivskiy began work in the field of Ukrainian literature, took care of translation activities. In St. Petersburg, he was able to begin wider work for the benefit of Ukrainianism and became an ideological leader of young Ukrainians. The powerful vital energy of the activist was organically combined with consistent and convinced actions in the name of the Ukrainian cause.

In the youth group at Shevchenko's anniversary, T. Zinkivskiy read a number of essays, such as «The National Question in Russia», «Shevchenko in the Light of European Criticism», «Young Ukraine» and others. His essay «Taras Shevchenko in the Light of European Criticism», which was read in Ukrainian on the evening of February 25, 1889 in the capital of the empire, was of exceptional importance. This speech, prepared mostly on the basis of French, Austrian, German, and Polish historiographical sources, presented Kobzar as a figure of global poetic scale and destroyed the perception of the Russian metropolitan public about Ukrainians and the Ukrainian language as something provincial and inferior. Conclusions. T. Zinkivskiy became one of the brightest representatives of the «Young Ukraine» generation. The short-lived but important intellectual activity of the ideological leader of young Ukrainians, in particular, speeches at the Shevchenko anniversary, publication of abstracts, epistolaries, drew the attention of contemporaries to the figure of Taras Shevchenko, to his poetic heritage; actualized the issue of preserving the historical memory of Kobzar as a leader of the

national values of Ukrainians. It has been proven that during the 1880s and early 1890s, T. Zinkivskiy's intellectual activity contributed to the progress of Ukrainian public affairs and national science, the establishment of Ukrainian national consciousness among the generation of young Ukrainians. The practical significance of the article is that the given material will be of interest to specialists in the context of studying the ethno-national history of Ukraine in the second half of the 19th century. The originality of the article lies in the understanding of insufficiently studied aspects of the activity of the Ukrainian intellectual, who stood at the origins of the idea of «Young Ukraine». Scientific novelty in updating the intellectual activity of T. Zinkivskiy in the matter of preserving Ukrainian national memory and forming national consciousness and identity.

Key words: «Kobzar», «Young Ukraine», Ukrainian national consciousness, Ukrainian national identity, Ukrainian affairs, Shevchenko's chronicles.

УКРАЇНСЬКИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛ ТРОХИМ ЗІНЬКІВСЬКИЙ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Сергій Світленко

Доктор історичних наук,
професор,
дійсний член Наукового
товариства імені Шевченка,
Дніпровський осередок НТШ,
м. Дніпро, Україна
ORSID: <https://orcid.org/0000-0003-3313-9036>
ResearcherID: R-5856-2017
E-mail: svitlenko@gmail.com

Цитування: Світленко С. Український інтелектуал Трохим Зіньківський та збереження історичної пам'яті про Тараса Шевченка. *Чорноморська минувшина*: записки Відділу історії козацтва на півдні України : зб. наук. праць / за ред. В. А. Смолія. Одеса : ФОП Бондаренко М. Одеса, 2022. Вип. 17. С. 71-78.

Отримано: 15. 09. 2022

Анотація

Особистість Трохима Зіньківського (1861–1891) залишається ще маловідомою і недостатньо розробленою у сучасному українському історіописанні. Метою статті є вивчення постаті Трохима Зіньківського в контексті проблеми збереження історичної пам'яті про Тараса Шевченка. Ця тема є важливою з погляду на ширшу проблематику формування й утвердження української національної свідомості й ідентичності, особливо на прикладі яскравого представника свідомого українства з південноукраїнського регіону. Методами дослідження є персоналістичний, історико-генетичний та історико-системний. Джерела: опубліковані епістолярії Т. Зіньківського та його адресатів, спогади сучасників, біографічні статті в українській пресі початку ХХ ст. тощо. Основні результати полягають у з'ясуванні особливостей формування світогляду Т. Зіньківського за умов зноблення південноукраїнських земель російським імперським режимом, зокрема в Бердянську, Феодосії та Одесі, утвердження його українського національно-демократичних поглядів під час навчання і військової служби у Смілі, Шполі та Умані, в Києві та Санкт-Петербурзі. Зазначено, що важливим чинником розвитку його української свідомості й ідентичності стало сімейне виховання, яке прищепило любов до рідної мови та сформувало християнські релігійні цінності. Своєю помітною роль відіграло коло читання, до якого входив Шевченківсь-

кий «Кобзар» поряд з іншими літературними творами українських та зарубіжних письменників; а також українська народна творчість. У найближче коло осіб, які істотно вплинули на становлення світогляду українського діяча, входили В. Кравченко, Л. Смоленський, Б. Грінченко, М. Комаров, цілий ряд представників української колонії у Санкт-Петербурзі.

У статті простежено основні етапи інтелектуальної та громадської діяльності українського діяча у справі збереження історичної пам'яті про Кобзаря. Зазначено, що вже у середині та другій половині 80-х рр. XIX ст. Т. Зіньківський розпочав роботу в царині українського письменства, опікувався перекладацькою діяльністю. У Петербурзі він зміг приступити до ширшої праці на користь українства і став ідейним лідером молодих українців. Потужна життєва енергія діяча органічно поєднувалась з послідовними й переконаними діями в ім'я української справи. У молодіжному гуртку на Шевченкових роковинах Т. Зіньківський прочитав ряд рефератів, таких як «Національне питання в Росії», «Шевченко в світлі європейської критики», «Молода Україна» та ін. Винятково важливе значення мав його реферат «Тарас Шевченко в світлі європейської критики», який був прочитаний українською мовою на вечорі 25 лютого 1889 р. в столиці імперії. Цей виступ, підготовлений здебільшого на французьких, австрійських, німецьких, польських історіографічних джерелах, представляв Кобзаря фігурою

світового поетичного масштабу і руйнував уявлення російської столичної публіки про українців та українську мову як щось провінційне та меншовартісне. Висновки. Т. Зіньківський став одним з найяскравіших репрезентантів покоління «Молодої України». Нетривала, але важлива інтелектуальна діяльність ідейного лідера молодих українців, зокрема виступи на Шевченкових роковинах, публікації рефератів, епістолярії, привертала увагу сучасників до постаті Тараса Шевченка, до його поетичної спадщини; актуалізувала питання збереження історичної пам'яті про Кобзаря як провідника національних цінностей українців. Доведено, що впродовж 1880-х – на початку 1890-х рр. інтелектуальна діяльність Т. Зіньківського сприяла поступу української громадської справи та національної науки, утвердженню української національної свідомості серед покоління молодих українців. Практичне значення статті в тому, що наданий матеріал матиме інтерес для фахівців у контексті вивчення етнонаціональної історії України другої половини XIX ст. Оригінальність статті полягає в осяненні недостатньо вивчених аспектів діяльності українського інтелектуала, який стояв біля витоків ідеї «Молодої України». Наукова новизна в актуалізації інтелектуальної діяльності Т. Зіньківського у справі збереження української національної пам'яті та формування національної свідомості й ідентичності.

Ключові слова: «Кобзар», «Молода Україна», українська національна свідомість, українська національна ідентичність, українська справа, Шевченкові роковини.

Трохим Зіньківський (1861–1891) прожив невелике, але інтелектуально насичене життя. Творчий доробок молодого українського інтелектуала і громадського діяча високо оцінювали сучасники. Проте в радянський період його розглядали як «ліберально-буржуазного письменника і публіциста» і не приділяли належної уваги вивченню [7, с. 13, 14, 16, 18, 22, 23, 28]. Певні зміни відбулися за часів незалежної України, коли інтерес до Т. Зіньківського відродився. Особливо слід виділити доробок С. Кіраля, який у своїх археографічних публікаціях, статтях, монографіях, дисертації вже багато зробив для дослідження постаті Т. Зіньківського як видатного українського письменника, громадського та культурного діяча, ім'я якого ще мало відоме навіть серед інтелігенції, окрім вузького кола фахівців [7, с. 30].

У контексті літературної шевченкіани ця персоналія розглядалася хіба що в стилій розвідці О. Неживого «Проблеми творчості Тараса Шевченка в літературознавчих працях Трохима Зіньківського», опублікованій в матеріалах XXXI наукової шевченківської конференції (Луганськ, 1994) [7, с. 29]. Наразі перспективним уявляється вивчення особистості Т. Зіньківського в ракурсі інтелектуальної історії й історичного шевченкознавства. Адже, як зазначав О. Лотоцький, необхідно створити життєпис цієї «надзвичайної людини», «що служить зразком незломної вірності українській ідеї» [11, с. 466; 10, с. 66]. І не випадково, вже 14 (26) листопада 1892 р. тарасівець Іван Липа в листі до Б. Грінченка прагнув знайти дані про Т. Зіньківського як про *борця* за національну ідею [9, с. 51].

Виятково важливе значення для подальших досліджень мало введення до наукового обігу низку цінних першоджерел. Насамперед, варто вказати на археографічну публікацію С. Кіраля «Спогади Василя Кравченка про Трохима Зіньківського» («Київська старовина», 1997) [8, с. 157–175]. Подальше розширення актуалізованої джерельної бази відбулося в 2004 р., коли був вийшов друком інформативний джерельний комплекс листування Т. Зіньківського з Б. Грінченком. Серед цих джерел заслуговує на увагу вперше опублікований лист Б. Грінченка до Ом. Огоновського від 18 (30) 1892 р., що містить стилій життєпис Т. Зіньківського [3, с. 339–343]. Дане епістолярне зібрання з додатками охоплює період від 1885 р. до 1892 р. [3].

Метою даної статті є вивчення постаті Трохима Зіньківського в контексті проблеми збереження історичної пам'яті про Тараса Шевченка. Ця тема є важливою з погляду на ширшу проблематику формування й утвердження української національної свідомості й ідентичності, особливо на прикладі яскравого представника свідомого українства з Південної України.

Народився Трохим Зіньківський 23 липня 1861 р. в м. Бердянську тодішньої Таврійської губернії в багатодітній українській родині. Батьки – Аврам та Уляна – вихідці із

Зіньківського повіту Полтавської губернії, що пояснює родинне прізвище – Зіньківський [8, с. 162]. Батько спочатку опікувався хліборобством, а згодом працював робітником на пароплавах. Хоча він був письменним, але за умов безгрошів'я не міг дати Трохиму належну освіту (в родині виховувалося семеро дітей). Спочатку син навчався самотужки, а потім – у тітки. У січні 1872 р. юнак пішов до церковно-парафіяльної початкової школи, а згодом до повітового двокласного училища. Т. Зіньківський мав чудові здібності й випереджав своїх однокласників [8, с. 162, 173; 3, с. 340].

Від батьків Трохиму передалась любов до рідної української мови та релігійність. Одними із перших книжок юнака були Біблія та життєписи святих. Він відчував прихильність до читання й оповідання казок. Пам'ять і працелюбність юнака вирізнялися феноменальністю. У школі Трохим захопився читанням різних літературних творів. Художнє слово, творене рідною українською мовою, найбільше подобалося Т. Зіньківському, який залюбки прочитав повісті Г. Квітки-Основ'яненка, «Чорну раду» П. Куліша та «Кобзар» Т. Шевченка. Окрім української мови, він уподобав й українські народні пісні. Очевидно, читання шкільного періоду, в тому числі й Шевченківське слово, сприяло тому, що юнак почав розрізняти «малоросів» та «великоросів» [1, с. 2; 8, с. 162, 163; 3, с. 340].

Велике бажання вчитися спонукало його з великими труднощами, часом пішки, через брак їжі, харчуючись горіхами, податися до м. Карасубазар у Криму (нині – м. Білогірськ в АРК), щоб скласти іспити і продовжити навчання. Здібний юнак добре здав екзаменаційні випробування і вступив до Учительського інституту в Феодосії. Втім, Трохим швидко занедужав на хворобу очей, адже читав ночами. Тоді інститутські педагоги зібрали гроші у складчину й відправили студента до Харкова на лікування в окуліста Л. Гіршмана [1, с. 2; 8, с. 162, 174; 3, с. 341; 6, с. 675].

Життя у Харкові, яке розпочалося після ваканцій 1877 р., було сповнене поневірянь. За умов безгрошів'я юнак часто голодував, перебивався випадковими заробітками, працював по 14 годин. Жив він у харківській типолітографії Сгоуме. Так промайнуло 19 місяців. Загоївши трохи очі та заробивши грошей на зворотну дорогу, Т. Зіньківський подався з Харкова.

У вересні 1879 р. Трохим здав іспит на однорічного охотника – військовослужбовця (з нижніх чинів) імперської армії і флоту, і вступив на військову службу добровільно й користувався певними пільгами, і 17 жовтня 1879 р. був прийнятий у Сімферополі до російського війська. Незабаром, 24 серпня 1880 р. його відправили на навчання до юнкерської школи в Одесі [8, с. 163, 166, 168; 3, с. 341].

В Одесі доля звала Т. Зіньківського з Л. Смоленським – ідейним лідером Одеської української громади, який звернув увагу на Трохима, котрий завжди отримував найвищий бал – 12. На своїх лекціях учитель натяками, езоповою мовою показував «стежку українську», направляв «на добрий український шлях». Так Трохимова природна прихильність до всього українського здобула теоретичні підвалини. За два роки навчання в юнкерській школі, яку закінчив 7 серпня 1882 р., Т. Зіньківський став свідомим українцем. Близький друг Трохима В. Кравченко згадував, що «Смоленський своїми лекціями у аудиторіях більш усього й мав силу над Трохимом, що той зробився щирим українцем» [2, с. 2; 8, с. 168, 169; 3, с. 341]. Факт ідейного формування Т. Зіньківського та В. Кравченка під впливом Л. Смоленського засвідчив у своїх спогадах і Є. Чикаленко [12, с. 70]. Український діяч А. Ніковський схилився до того, що саме Л. Смоленський показав своєму учню різку протилежність у всьому української і московської культур [13, с. 64]. До того ж з 1881 р. Т. Зіньківський розпочав тривале листування з непересічним українським народодобцем Б. Грінченком [3, с. 332 – 333].

С. Кіраль стверджував, що Т. Зіньківський став політично свідомим наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. XIX ст. [7, с. 239]. На наш погляд, у цей період активно формувалася його національна свідомість та ідентичність, утверджувалися національно-демократичні погляди. Прикметним був лист Т. Зіньківського до своєї майбутньої дружини Г. Сервичківської від 5 липня 1884 р., де Трохим ділився своїми враженнями від «Меню»,

складеного Д. Мордовцем на обід з нагоди Шевченківських роковин 1882 р. Кожна назва меню мала прихований політичний чи культурно-літературний підтекст, який точно зрозумів і прокоментував Т. Зіньківський [7, с. 240].

Здобувши офіцерський чин 15 травня 1883 р., Т. Зіньківський служив у Смілі та Шполі, водночас продовжив заняття самоосвітою, самотужки вивчав французьку мову. Під час служби розширилося коло його однодумців. Крім давнього друга В. Кравченка, він став контактувати з М. Комаровим, у якого в Умані збиралися «словарники». Т. Зіньківський теж брав участь у тих зборах українських народолюбців, записував слова, співав народних пісень. Внаслідок доносу Т. Зіньківський потрапив під «негласний нагляд». Проте він самостійно підготувався до екзамену на гімназичний «атестат зрілості», який успішно склав у травні 1886 р. в 2-й Київській гімназії. Тоді ж він став активно студіювати німецьку мову, бо без неї не можна було потрапити до Академії.

У 1887 р. мрія Т. Зіньківського здійснилася – він вступив до Військово-юридичної академії в Петербурзі. Всі ці випробування давалися нелегко. Щоб належним чином підготуватися до екзаменів, мусив працювати щодня по 12–18 годин. У січні 1888 р. він приїхав із Санкт-Петербурга до Шполи, де таємно, без дозволу начальства одружився на Ганні Сервичківській, яка родом із с. Зеленьки Корсунського повіту на Київщині.

10 квітня 1890 р. Т. Зіньківський писав Б. Грінченку, що, скінчивши Академію, хоче кинути військову службу й залишитися в Петербурзі «присяжним повіреним»: «Хочеться подихати життям вільної людини». Але завершивши Академію, про що він повідомляв Б. Грінченку 8 (20) січня 1891 р., Т. Зіньківський отримав місце призначення у Харків на посаду слідчого. Тоді ж він подав рапорт голові Київського військово-окружного суду про своє одруження ще 1888 р., за що був звільнений Головним Воєнним судом у «запас воєнної піхоти» [8, с. 170, 171, 173, 175; 3, с. 197, 199, 341].

Вже в середині та другій половині 80-х рр. XIX ст. Т. Зіньківський розпочав роботу у царині українського письменства, перекладав оповідання М. Салтикова-Щедріна (1885), «Історію Великого князівства Литовського» В. Антоновича (1887). Втім, лише переїхавши до Петербурга, він зміг приступити до ширшої праці на користь українства і став ідейним лідером молодих українців. І це не випадково, бо його залізна життєва енергія органічно поєднувалася з послідовними й переконаними діями в ім'я української справи.

У молодіжному гуртку Трохим прочитав низку рефератів на Шевченкових роковинах, таких як «Національне питання в Росії», «Шевченко в світлі європейської критики», «Фіхте старший», «Молода Україна»; писав оповідання, віршовані байки та історичну казку; перекладав сотні байок з Езопа тощо. Ця діяльність стикалася з царською цензурою, яка, наприклад, заборонила навіть збірник оповідань для дітей. Важливою задумкою Т. Зіньківського було відновлення журналу «Основа», але цю ідею не підтримали «старі» петербурзькі українці [3, с. 341–342; 10, с. 66].

Як стверджував О. Лотоцький, «ясний світогляд національний» у Т. Зіньківського утворювався якраз на петербурзькому ґрунті. Очевидно, можна вести мову про набуття діячем у цей час світоглядної зрілості. До кола молодих українців Петербурга, крім Т. Зіньківського, входили М. Галин, М. Васильєв та ін. Покоління старших українців представляли В. Беренштам, І. Житецький, Ю. Цвітківський та ін. [11, с. 14, 16, 17]. За згадками М. Галина, всі ці представники старшого покоління «українофілів» позбулися посад у Києві й були змушені виїхати до столиці імперії [4, с. 209].

Листування Т. Зіньківського з Б. Грінченком свідчить, що молодий український інтелектуал цікавився Шевченківською тематикою. Так, у листі від 16 січня 1885 р. він із задоволенням сповіщав свого адресату, що «готується розкішне ілюстроване видання Шевченка, і «Гайдамаки» вже друкуються» [3, с. 36]. Листи Т. Зіньківського від 22 червня 1885 р. та 5 серпня 1886 р. свідчать, що він добре знав Шевченкове слово. Шануючи Т. Шевченка, у листі від 19 серпня 1886 р. Трохим стверджував, що авторитетом Кобзаря «не можна давити». Він вказував на десятиліття Шевченкової неволі, коли поет жив на

чужині, не розмовляв, не читав, здебільшого не писав українською і через все це зіпсував свою мову [3, с. 42 – 43, 52 – 53, 54].

У листі до Б. Грінченка від 23 листопада 1887 р. Т. Зіньківський писав про своє знайомство зі ширим українцем, доктором Петрашем, який обіцяв провести його на Шевченкові роковини. Не менш цікавим є лист від 8 листопада 1888 р., в якому Т. Зіньківський висловив думку, що на Шевченкові роковини слід зібрати якусь суму грошей задля поладження надмогильника І. Котляревському в Полтаві [3, с. 78, 111].

Т. Зіньківський брав активну участь у Шевченкових роковинах, що відбувалися в Петербурзі. Важливе значення мав його реферат «Тарас Шевченко в світлі європейської критики», з яким Трохим виступив на вечорі 25 лютого 1889 р. у В. Беренштама. Молодий український інтелектуал був першим, хто мав мужність виголосити реферат перед представницькою аудиторією за участю знаних в інтелектуальних колах росія, зокрема О. Пипіна, В. Семевського та ін., українською мовою. Читання реферату, ґрунтовно підготовленого здебільшого на французьких, австрійських, німецьких, польських історіографічних джерелах, показало, що Т. Зіньківський чудово узагальнив цілі монографії про Т. Шевченка австрійців Й. Г. Обріста та К.-Е. Францоа, німця Г. Каверау, француза Е. Дюрана, поляків Ф. Равіти-Гавронського, Г. Баттаглія, котрі вважали Кобзаря фігурою світового поетичного масштабу. Це контрастувало з невеличкими згадками про Кобзаря російських критиків – В. Белінського, М. Добролюбова, О. Пипіна. Виступ Т. Зіньківського спростовував уявлення російської публіки про українців та українську мову як щось провінційне та меншовартісне [7, с. 105, 106].

У листі до Т. Зіньківського від 16 липня 1889 р. Б. Грінченко наголошував йому на необхідності надіслати реферат про Т. Шевченка до львівського часопису «Зоря». З цією думкою Трохим погоджувався – «мушу тебе послухати», хоча гальмував процес підготовки публікації переклад на українську мову цитат російських критиків – В. Белінського, А. Григор'єва, М. Добролюбова, О. Пипіна [3, с. 156-157]. З листа до того ж адресата від 20 листопада 1889 р. дізнаємось, що Т. Зіньківський надіслав ще влітку в «Зорю» свій реферат про Т. Шевченка, але поки що публікація не вийшла у світ [3, с. 179]. Як видно з листів до Б. Грінченка від 17 грудня 1889 р. та 7 лютого 1890 р., Т. Зіньківський турбувався про долю ілюстрованого «Кобзаря», міркував, як зрушити роботу над цим виданням [3, с. 181-182, 188-189].

Т. Зіньківський і надалі був активним учасником Шевченкових роковин, що проходили в столиці імперії. У листі до Б. Грінченка від 5 березня 1890 р. він із жалем вів про «нужденну таку балачку», негативно оцінював роль «старих українців» у Петербурзі. Адже 25 лютого 1890 р. на зібранні української громади Петербурга Т. Зіньківський виступив із промовою «Молода Україна, її становище і шлях», що викликало гучні оплески молодих громадян і різке невдоволення старих. 29 березня 1890 р. він сповіщав Б. Грінченку про ще одні Шевченкові роковини, які відбулися в Петербурзі 17 березня. Захід пройшов у Grand Hotel прилюдно, за участю до 170 осіб, але досить законспіровано під концерт. У цьому ж листі йшлося про сповіщення «Правди» про публікацію в VII квітневому випуску цього часопису його статті «Шевченко в світлі європейської критики» [3, с. 191–192, 194–195, 304].

Тим часом здоров'я Т. Зіньківського помітно погіршилося, про що він повідомляв Б. Грінченку 8 (20) січня 1891 р. із Києва. До того ж у травні 1890 р. він занедужав на запалення легенів, а вже в липні поїхав на службу до Києва, до Київського військового суду. Від початку осені напружено працював. З 1 серпня 1890 р. до 1 грудня 1890 р. Т. Зіньківський вів через силу судові справи в Харкові та в Курську. Очевидно, саме в цей час він близько зійшовся з українською семінарською громадою, душею якої був Л. Скоцьковський, а духовним керівником – О. Кониський, який системно вивчав біографію Т. Шевченка. Як свідчить лист Т. Зіньківського до Б. Грінченка від 27 січня 1891 р., з 1 грудня не міг служити, а з 13 грудня він вже не виходив із хати, не говорив уголос [3, с. 199, 201, 310; 6, с. 351].

У листі до М. Комарова від 28 грудня 1890 р. Т. Зінківський сподівався наприкінці лютого поїхати з О. Кониським до Одеси, щоб потрапити на роковини Т. Шевченка. Лютий – березень 1891 р. були сповнені надіями Т. Зінківського приїхати у перших числах квітня до його друга Б. Грінченка в с. Олексіївку на Катеринославщину. Втім здоров'я не поліпшувалося. Молодий історик М. Грушевський, який зі Л. Скоковським заходив до Т. Зінківського 3 квітня 1891 р. і записав у щоденнику невтішне: «...страшенно жалко було на его дивитись» [5, с. 103]. Із Києва йому вдалося виїхати лише 14 квітня [3, с. 202, 204, 205, 207, 210, 311, 331].

Пробувши у Грінченків в Олексіївці більше місяця, Т. Зінківський 30 травня 1891 р. попрямував до батька в Бердянськ, куди прибув уже 1 червня. Але поправити здоров'я в батьківській оселі таяжховорому Т. Зінківському не вдалося. 8 (20) червня 1891 р. Трохим Аврамович відійшов у вічність. Заповітною мрією Т. Зінківського було, за словами його дружини Ганни, всеохоплююче прагнення «лише жити для блага своєї України». В листі до Ом. Огоновського від 18 (30) жовтня 1892 р. Б. Грінченко зазначав виняткові прикмети особистості Т. Зінківського – «фанатичну прихильність до української справи, його освіту, талант, розум і надзвичайну працьовитість» [3, с. 318, 331, 342–343].

Отже, Трохим Зінківський – талановитий репрезентант свідомого українства, який стояв біля витоків ідеї «Молодої України». У нетривалій, але яскравій інтелектуальній діяльності, зокрема у своїх виступах на Шевченкових роковинах, публікаціях рефератів, епістолярія він привертав увагу сучасників до постаті Тараса Шевченка, до його поетичної спадщини; актуалізував питання збереження історичної пам'яті про Кобзаря як провідника національних цінностей українців. Це сприяло поступу української громадської справи та національної науки, утвердженню української національної свідомості й ідентичності серед покоління молодих українців.

Джерела та література:

1. Василько Ан. [Ніковський, А.]. Трохим Зінківський (1861–1891 р.). *Рада*. 1911. № 128, 8(21) іюня. С. 2. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=NAV&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_G&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=0000580/128 (дата звернення: 07.09.2022).
2. Василько Ан. [Ніковський, А.]. Трохим Зінківський (1861–1891 р.) (В п'ятидесятилітні роковини народження). *Рада*. 1911. № 165, 23 іюля (5 серпня). С. 2-3. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=NAV&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_G&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=0000580/165 (дата звернення: 07.09.2022).
3. «Віддати зумієм себе Україні». Листування Трохима Зінківського з Борисом Грінченком / вступ. стаття, археограф. передмова, упоряд., комент., примітки, підгот. текстів, добір ілюстр. матер. д-ра філол. наук, проф. С. С. Кіраля. Київ; Нью-Йорк, 2004. 520 с.
4. Галин М. Сторінки з минулого. Київ. 1887 – 1897. *Хроніка 2000*. Вип. 51–52. Київ: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2002. С. 195 –225.
5. Грушевський М. С. Щоденник (1888–1894 рр.) / підгот. до вид., передне слово, упоряд., комент. і післямова Л. Зашкільняка. Київ: Ін-т укр. археогр. та джерелозн. імені М. С. Грушевського, 1997. 264 с.
6. Єфремов, С. *Щоденник. Про дні минулі (спогади)*. Київ: Темпора, 2011. 792 с.
7. Кіраль, С. «Апостол Молодї України». Трохим Зінківський у контексті доби: монографія. Київ: Вид-во «Кит», 2002. 322 с.
8. Кіраль С. Спогади Василя Кравченка про Трохима Зінківського (вступна стаття, публікація, коментарі). *Київська старовина*. 1997. № 3/4. С. 157 – 175.
9. Листування Івана Липи (1892 – 1922) / упоряд. І. Стамбол. Київ: Темпора, 2020. 576 с.
10. Лотоцький, О. Сторінки минулого: у 3 ч. Ч. I / ред. Р. Смаль-Стоцький. Варшава :

[б. в.], 1932. 286 с. URL: <https://dlib.kiev.ua/items/show/597>. (дата звернення: 07.09.2022).

11. Лотоцький, О. *Сторінки минулого: у 3 ч. Ч. II* / ред. Р. Смаль-Стоцький. Варшава: Український Науковий Інститут у Варшаві, 1933. 486 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21496/file.pdf> (дата звернення: 07.09.2022).

12. Чикаленко Є. *Спогади (1861–1907): Докум.-худож. вид. / передм. В. Шевчук*. Київ: Вид-во «Темпора», 2003. 416 с.

13. Чикаленко Є., Ніковський А. *Листування. 1908 – 1921 роки* / упоряд.: Н. Миронець, Ю. Середенко, І. Старовойтенко; вступ. ст.: Ю. Середенко, І. Старовойтенко. Київ: Темпора, 2010. С. 64–65.

References:

1. Vasy'l'ko, An. [Nikovs'kyu, A.] (1911). Trokhym Zin'kivs'kyu (1861–1891 r.). *Rada*, № 128, 8 (21) iyunya, s. 2. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=NAV&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_G&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=0000580/128 (Accessed 07 September 2022). [in Ukrainian].

2. Vasy'l'ko, An. [Nikovs'kyu, A.] (1911). Trokhym Zin'kivs'kyu (1861 – 1891 r.) (V pyatydesyatyitni rokovyny narodzhennya). *Rada*, № 165, 23 iyulya (5 serpnya). S. 2–3. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=NAV&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_G&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=0000580/165 (Accessed 07 September 2022). [in Ukrainian].

3. «*Viddaty zumiyem sebe Ukrayini*» (2004) Lystuvannya Trokhyma Zin'kivs'koho z Borysom Hrinchenkom / vstup. stattya, arkhoehraf. peredmov, uporyady., koment., prymitky, pidhot. tekstiv, dobrir ilyustr. mater. d-ra filol. nauk, prof. S. S. Kiralya. Kyiv; N'yu-York. 520 s. [in Ukrainian].

4. Halyn, M. (2002) *Storinky z mynuloho. Kyiv. 1887–1897. Khronika 2000*. Vyp. 51–52, Kyiv, Fond spruyannya rozvytku mystetstv, s. 195–225. [in Ukrainian].

5. Hrushevs'kyu, M. S. (1997) *Shchodennyk (1888–1894 rr.)* / ed. L. Zashkil'nyaka. Kyiv: In-t ukr. arkhoehr. ta dzherelozn. im. M. S. Hrushevs'koho, 264 s. [in Ukrainian].

6. Yefremov, S. (2011). *Shchodennyk. Pro dni mynuli (spohady)*. Kyiv, Tempora, 792 s. [in Ukrainian].

7. Kiral', S. (2002). «*Apostol Molodoyi Ukrayiny*». Trokhym Zin'kivs'kyu u konteksti doby. Monohr. Kyiv, Vyd-vo «Kyt», 322 s. [in Ukrainian].

8. Kiral', S. (1997). Spohady Vasylya Kravchenka pro Trokhyma Zin'kivs'koho (vstupna stattya, publikatsiya, komentari). *Kyyivs'ka starovyna*, № 3/4, s. 157 – 175. [in Ukrainian].

9. *Lystuvannya Ivana Lypy (1892 – 1922)* (2020) / uporyad. Ihor Stambol, Kyiv, Tempora, 576 s. [in Ukrainian].

10. Lotots'kyu, O. (1932). *Storinky mynuloho: u 3 ch. Ch. I* / red. R. Smal'-Stots'kyu, Varshava, [b. v.], 286 s. URL: <https://dlib.kiev.ua/items/show/597> (Accessed 07 September 2022). [in Ukrainian].

11. Lotots'kyu, O. (1933). *Storinky mynuloho: u 3 ch. Ch. II* / red. R. Smal'-Stots'kyu, Varshava: Ukrayins'kyu Naukovyy Instytut u Varshavi, 486 s. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21496/file.pdf> (Accessed 07 September 2022). [in Ukrainian].

12. Chykalenko, Ye. (2003). *Spohady (1861–1907): Dokum.-khudozh. vyd. / peredm. V. Shevchuk*, Kyiv: Vyd-vo «Tempora», 416 s. [in Ukrainian].

13. Chykalenko, Ye., Nikovs'kyu, A. (2010). *Lystuvannya. 1908–1921 roky* / uporyad.: N. Myronets', Yu. Seredenko, I. Starovoytenko. Kyiv, Tempora, s. 64 – 65. [in Ukrainian].